

AVUSTURYA SARAY VE DEVLET ARŞİVİ'NDEKİ (HAUS-, HOF- UND STAATSARCHIV) TÜRKİYE FONLARI

SELİM ASLANTAŞ*

Osmanlı İmparatorluğu tarihinin en önemli kaynakları hiç şüphesiz başta Başbakanlık Osmanlı Arşivleri olmak üzere Türkiye'deki çeşitli arşiv ve kütüphanelerde muhafaza edilmektedir. Fakat dünya tarihinde çok mühim roller oynamış bu büyük imparatorluğun tarihini bütün veçheleriyle kavramak için Türkiye'deki arşiv ve kütüphanelerin yanı sıra özellikle Osmanlılarla ilişkileri uzun bir geçmişe dayanan Venedik, Fransa, İngiltere, Rusya ve Avusturya gibi ülkelerin arşiv ve kütüphanelerinden de mutlaka istifade edilmesi gerekmektedir. Bu gereklilik sadece Osmanlı İmparatorluğu'nun siyasî-diplomasi tarihi için değil aynı zamanda iktisadî, sosyal ve kültürel tarihi için de geçerlidir. Nitekim bu hususu takdir eden birçok araştırmacı, başta zikredilen ülkeler olmak üzere muhtelif ülkelerin arşiv ve kütüphanelerinde Osmanlı tarihinin çeşitli yönlerine dair mühim çalışmalar yapmışlar ve yapmaktadırlar. Bu makalede Avusturya Saray ve Devlet Arşivi'ndeki (Haus-, Hof- und Staatsarchiv) Türkiye fonlarını tanıtmaya çalışacağız.

Saray ve Devlet Arşivi, 1749'da Maria Theresia tarafından devlet kurumlarında başlatılan reform çalışmaları çerçevesinde teşkil edilen Başbakanlığın gizli arşivi olarak kurulmuştur¹. Arşivin kuruluş amacı, devletin önemli vesika ve kayıtlarını bir araya getirmek ve özellikle Habsburgların çeşitli memleketlerdeki veraset iddialarını bu arşivde toplanacak kayıtlar vasıtasıyla desteklemektir². Bu amaçla kuruluşundan hemen sonra imparatorluğun muhtelif şehirlerinde bulunan ve cari bürokratik işlevişi içinde artık kullanılmayan, fakat devlet için önem arz

* Yrd. Doç. Dr., Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, 06800 Beytepe, Ankara/TÜRKİYE, Telefon: 0312 2978175-0507 4656323,
E-Posta: selimaslantas@hacettepe.edu.tr

¹ G. Wolf, *Geschichte der k. k. Archive in Wien*, Viyana: Braumüller, 1871, s. 22-24; Anna Hedwig Benna, "Haus, Hof- und Staatsarchiv", *Quellen zur Geschichte Afrikas, Asiens und Ozeaniens im Österreichischen Staatsarchiv bis 1918* içinde, Münih: K.G. Saur 1986, s. 3.

² Wolf, *a.g.e.*, s. 25; Benna, *a.g.e.*, s. 3.

eden vesikaların Viyana'da kurulan bu arşivde bir araya getirilip saklanması uğraşına girilmiş³ ve böylelikle Saray ve Devlet Arşivi'nin çekirdeği teşkil edilmiştir. 18. yüzyılın ikinci yarısında bu mesainin bir parçası olarak, Türkiye (Osmanlı İmparatorluğu için Avusturyalılar daha ziyade Türkiye kelimesini kullanmışlardır) ile ilgili vesikalar da bu arşivde toplanmaya başlanmıştır. 1809'da Saray ve Devlet Arşivi'nde muhafaza edilen bu türden vesikaların mühim bir kısmı Fransızlar tarafından Paris'e götürülmüşse de bir yıl sonra Avusturya'ya geri gönderilmiştir⁴. 1829 yılında İstanbul Elçiliği'ne ait önemli miktarda vesika, Başbakanlık tarafından Saray ve Devlet Arşivi'ne teslim edilmiştir. 19. yüzyılın ortalarında Türkiye fonlarında özellikle kronolojik tasnif bağlamında önemli çalışmalar yapılmıştır⁵. 1859'da Türkiye fonlarına Saray Maliye Arşivi (Hofkammerarchiv) ve Başbakanlık Yüksek Askerî Kumandanlık Arşivleri'nden (Kanzleiarchive des Armeeeoberkommandos) 17. ve 18. yüzyıllara ait vesikalar ile 1860'da Savaş Arşivi'nden (Kriegsarchiv) 16.-18. yüzyıllara ait sınır tespitine dair vesikalar dahil edilmiş, ayrıca Dış İşleri Bakanlığı, Başbakanlık, İstanbul Elçiliği ve bazı özel aile arşivlerinden gönderilen vesikalarla, fonların hacmi 19. yüzyılın ikinci yarısında büyük bir artış göstermiştir⁶. Saray ve Devlet Arşivi'nde Türkiye ile ilgili vesikaların toplanmasına 20. yüzyılın ilk çeyreğinde de devam edilmiştir. Bugün Saray ve Devlet Arşivi, Osmanlı tarihi açısından en mühim arşivlerden biridir. Bu arşivde Osmanlı İmparatorluğu ile ilgili vesikalar 15. yüzyılın ilk yarısından başlayıp⁷ 1918'e kadar uzanmaktadır.

Saray ve Devlet Arşivi'ndeki Türkiye fonları şu şekilde düzenlenmiştir:

1848 Öncesi

Bu fondaki Türkiye vesikaları, Diplomasi ve Dış Siyaset (Diplomatie und Außenpolitik vor 1848), Devletler kısmı (Staatsabteilungen), Al-

³ Wolf, *a.g.e.*, s. 26.

⁴ L. Bittner, *Gesamtinventar des Wiener Haus-, Hof- und Staatsarchivs*, I, Viyana: Holzhausen, 1936, s. 580.

⁵ Bittner, *a.g.e.*, s. 581.

⁶ Bittner, *a.g.e.*, s. 582.

⁷ Arşivde Osmanlılarla ilgili en eski vesikalar hakkında bkz: Heinz Grill, "Die ältesten Turcica des Haus-, Hof- und Staatsarchivs", *Mitteilungen des Österreichischen Staatsarchivs*, 3. Band, 1950, s. 127-142.

man Olmayan Devletler (Außerdeutsche Staaten) seksiyonu altında se-kiz bölüme ayrılmıştır⁸.

Turcica: Bu bölüm 1503-1806 arasını kapsamakta olup, toplam 234 kartondan oluşmaktadır. Bu bölümdeki vesikalar daha ziyade Osmanlı klasik dönemine aittir⁹.

Diplomatik Vesikalar: Kronolojik olarak 1741-1806 arasına ait vesikaları içerir ve toplam 140 kartondan oluşur. Bu bölümde Avusturya elçilerinin İstanbul'dan gönderdikleri havadis ve haberler, Avusturya elçilerine Viyana'dan çeşitli konularda gönderilen emir ve talimatlar, Osmanlı elçilerinden elçiliklerine dair vesikalar bulunmaktadır. Ayrıca yine bu bölümde Napoléon Bonaparte'ın Mısır'ı işgali ve Fransız birliklerinin Mısır'ı tahliyelerine dair raporlar (karton 117-126) mevcuttur¹⁰.

Sınır Meseleleri: 1754-1857 arasını kapsayan ve toplam 26 kartondan oluşan üçüncü bölüm, büyük oranda Osmanlı İmparatorluğu ile Avusturya arasındaki sınır meselelerine ait vesikaları içerir. Yine bu bölümde 15. kartonda Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalamasına dair projelerle ilgili vesikaların olduğunu da kaydetmek gerekir¹¹.

Viyana'daki Türk Elçileri: Dördüncü bölüm, Osmanlı elçileriyle ilgilidir. 1741-1800 arasını kapsar ve 13 kartondan oluşur. Bu fonda Viyana'ya gönderilen Osmanlı elçilerinin görüşmelerine dair kayıtlar, itimadnameler vs. vesikalar bulunmaktadır.

Eski Tasnife Ait Varia ve Collectanea: Beşinci bölüm, kronolojik olarak 1718-1800 arasını kapsar ve 32 kartondur. Bu fonda Osmanlıların Avusturya ile yaptıkları Pasarofça (1718) ve Belgrad (1739) anlaşmalarına dair müzakere kayıtları, Avusturya elçilerine gönderilen talimatlar, Avusturya memurlarının Balkanlar'daki çeşitli misyonlarına da-

⁸ Bu bölümlere ait tasniflerin dökümü için bkz: Bittner, *ag.e.*, s. 583-584; Benna, *ag.e.*, s. 50-54.

⁹ 1-152 Turcica 1503-1685; 152 Elçi Caprara 1679-1682; 153-185 Turcica 1686-1719; 186 Sınır meseleleri, elçiler 1718-1719; 187-232 Turcica, Varia 1720-1795; 233-234 Müsvedde 1785-1793.

¹⁰ 1-14 Havadisler, talimatlar 1741-1748; 15-16 Havadisler, talimatlar, Elçi Mustafa Efendi 1748-1749; 21-29 Havadisler, talimatlar 1750-1755; 30-31 Schwachheim'in yazışmaları, Elçi Halil Efendi 1755; 32-97 Havadisler, talimatlar, varia 1756-1791; 98 Havadisler, talimatlar, Türk elçisi 1791-1792; 99-139 Havadisler, talimatlar 1792-1806; 140 Havadisler -Fransızca- 1806.

¹¹ 1-26 Sınır Meseleleri 1754-1857 Karton 15/1 Osmanlı İmparatorluğu'nu parçalama projeleri 1771-1795.

ir kayıtlar, III. Osman ve III. Mustafa'nın cüluslarına dair notifikasyonlar (1754, 1757), itimadnameler, İstanbul'a gönderilen Avusturya elçilerinin listesi, Kudüs'e dair kayıtlar, Süryani Katolik Kilisesi'ne dair vesikalar, Avusturya memurlarının Rus-Türk Savaşı sırasında (1769) savaşla ilgili gönderdikleri raporlar, Rus-Osmanlı barış görüşmeleri (Fokşani, Ağustos 1772; Bükreş, Kasım 1772) ve Avusturya Osmanlı ittifakıyla (Temmuz 1771) ilgili belgeler (1769-1772), Katoliklerin Lübnan'daki durumları, Levant'ta Avusturya ve Rusya ticareti ve ticaret şirketleri ilgili kayıtlar bulunmaktadır. Bu bölümde dikkat çeken bir kayıt 18. yüzyılda Türkiye'de kitap neşri hakkında yazılmış bir risaledir. Ayrıca yine bu bölümde Josef von Hammer-Purgstall'ın üç cilt, 738 sayfadan oluşan "*Geschichte der diplomatischen Verhältnisse Österreichs mit der Pforte*" başlıklı eserini özellikle zikretmek gerekir. Ciltleri detaylı bir şekilde inceleyen Sibylle Wentke¹² Hammer'in Avusturya-Osmanlı ilişkilerine dair Metternich'e sunduğu bu eserin bir tarih çalışması değil, ilişkilerin tarihi arka planına dair bir siyasî brifing ve o güne kadar iki imparatorluk arasındaki imzalanan başlıca andlaşma ve yapılan görüşmeleri içeren bir kompilasyon olduğunu belirtmektedir¹³.

¹² Sibylle Wentke, "Hammer-Purgstall als Homo Politicus im Spiegel seiner "Erinnerungen aus meinem Leben": http://hammer-purgstall.at/printformat/Pub_Vortrag_26-09-2004.pdf. s. 8.

¹³ 1-4 Pasarofça Andlaşması'na dair vesikalar, müzakere kayıtları, raporlar, talimatlar, elçilerle yazışmalar 1717-1718; 5-6 Belgrad Andlaşması'na dair vesikalar 1737-1739; 7-13 Büyükelçi Ulfeld 1739-1741; 14-15 Büyükelçi Penckler 1740-1755; Schwachheim, Penckler, Binder, Herbert Stürmer için talimatlar 1754-1802; 18-19 Cobenzl - Peter von Herbert-Rathkeal ile yazışmalar 1779-1785; 20/1 Philipp von Vukasoviç'in Karadağ Mısyonu 1788-1789, 20/2 Wenzel von Brognard'un İşkodra Paşası nezdinde misyonu, Kont Szapary'nin yazışmaları 1788; 21/1 Levant konsoloslarıyla yazışmalar 1800-1801, 21/2 III. Osman ve III. Mustafa'nın cüluslarına dair notifikasyonlar 1754-1757, 21/3 İtimadnameler (Tercüme) 1741-1755; 22 İtimadnameler 1741-1757; 23/1 İstanbul'a gönderilen Avusturya elçilerinin listesi 1527-1770, 23/2 Kudüs'e ilişkin vesikalar 1555-1789, 23/3 Süryani Katolik Kilisesi 1685-1695, 23/4 Tercüman Bianchi ve Sekreter Pakstein'in 1769 Rus-Türk Savaşı sırasında gönderdikleri havadisler 1769, 23/5 Rus-Osmanlı barış görüşmeleri ve Avusturya Osmanlı ittifakı (1769-1772), 23/6 Katoliklerin Lübnan'daki Vaziyeti 1845, 23/7 Kabardaylara dair meseleler, tarihsiz, 23/8 Pazvandoğlu isyanı 1800, 23/9 Elçi Penckler 1741-1766; 24/1 Johann Kosaroviç'le yazışmalar 1781-1783, 24/2 Brognard'ın seyahat notları-Tuna boyunca Viyana'dan Karadeniz'e- 1788-1790, 24/3 1788-1791 savaşına ait Thugut'un komisyon vesikalari; 25 Levant'ta Avusturya ve Rusya ticareti, ticaret şirketleri 18. yüzyıl; 26 Levant'ta Avusturya ve Toskana ticareti 18. yüzyıl; 27/1 Hatıratlar 18. yüzyıl, 27/2 Türkiye hakkında istatistik notları (tarihsiz), 27/3 Franz Dombay'ın Saray Kütüphanesi'ndeki el yazmanları (oriental) hakkındaki notları, 27/4 Türkiye'de kitap neşri 18. yüzyıl, 27/5 Osmanlı sadrazamlarının listesi 1608-1768, 27/6 Viyana'daki Türk tebaasına dair liste 1766, 27/7 Josef von Hammer-Purgstall'ın edebiyat notları; 28-30 Josef von Hammer-Purgstall'ın Avusturya-Osmanlı ilişkilerine dair raporu, tarihsiz; 31-32 Josef von Hammer-Purgstall'ın Avusturya-Osmanlı ilişkileri tarihinde kullandığı Avrupa dillerindeki vesikalar, tarihsiz.

Diplomatik Vesikalar: Altıncı bölüm yine diplomatik vesikaları ihtiva eder ve kronolojik olarak 1807-1848 arasını kapsar ve toplam 102 kartondur. Bu bölümde elçilerin İstanbul'dan gönderdikleri raporlar ve havadisler, onlara Viyana'dan gönderilen emir ve talimatlar, Şark meselesiyle ilgili çeşitli vesikalar, İstanbul'daki elçilerin Osmanlı coğrafyasındaki Avusturya konsoloslarıyla yazışmaları, Osmanlı devlet ricali ile Avusturya memurlarının görüşmelerine dair havadisler, bazı hatıratlar ve elçiliğe ait protokoller bulunmaktadır. Osmanlı siyasî tarihi açısından bu bölüm özellikle önemlidir¹⁴.

Siyasî ve İdarî Vesikalar: Kronolojik olarak 1807-1865'i kapsar ve toplam 39 kartondur. Bu bölümde özellikle Osmanlı tarihinin önemli kırılma noktalarından olan 1807 ve 1808 isyanları ve 1821-1829 Yunan isyanına dair önemli kayıtlar yer almaktadır¹⁵.

Siyasî ve İdarî Vesikalar: 1830-1868 arasını kapsar ve 51 kartondan oluşmaktadır. Bu bölümde elçilerin havadis ve raporları, onlara gönderilen talimatlar, notalar, Katolik Ermeniler, Eflak-Boğdan, Sırbistan ve Bulgaristan reayası hakkında vesikalar bulunmaktadır¹⁶.

1848-1918 Dönemine Ait Vesikalar

Bu fondaki vesikalar, Diplomasi ve Dış Siyaset (Diplomatie und Außenpolitik 1848-1918), Dış İşleri Bakanlığı (Ministerium des Äußern 1735-1924), Siyasî Arşiv (Politisches Archiv) seksiyonu altında, XII Tür-

¹⁴ 1-15 Havadisler, Talimatlar, Varia 1807-1822, 16-17 Şark meselesi 1816-1841; 18-29 Havadisler, Talimatlar, Varia 1823-1827; 30-32 Barış müzakereleri, havadisler 1827- 1828; 33-39 Havadisler, talimatlar 1828-1829; 40-42 Türkiye'nin savaş tazminatının ifası 1809 43 Konsoloslarla yazışmalar, 43/1 Dıraç 1823, 43/2 1807-1834, 43/3 İşkodra 1797-1831, 43/4 Travnik 1816-1820, 43/5 Konsolosluklara ait varia 1815-1825; 44 Sultan ve ricalle görüşmelere dair havadisler 1807-1823; 45 Varia 1635-1829 45/1 Kutsal topraklar 1635-1818, 45/2-3 Ermeniler, 1737-1829, 45/4 Ignaz von Stürmer'in çalışmaları hakkında protokoller 1827-1829, 45/5 Semlin'den resmi havadisler 1829; 46 Şark meselesi 1769-1839; 47-48 Hatıratlar, tarihsiz, 49-98 Havadisler, talimatlar, varia 1822- 1848, 99-102 Zamime 1821-1842.

¹⁵ 1-27 Siyasî ve idari havadisler 1807-1829; Siyasî ve idari talimatlar 1807-1829; 36-38 Collectanea 1824-1829; Yunan isyanı 1826-1828.

¹⁶ 1-48 İdari havadisler, talimatlar, notalar, yazışmalar, 49-50 Tebaa ile ilişkiler, 1816-1860, 50/1 Katolik Ermeniler üzerindeki baskı 1830, 50/2 Tebaa ile ilişkiler, Eflak-Boğdan 1834-1860, 50/3 Tebaa ile ilişkiler, Sırbistan 1845-1847; 51 Mokane 51/1 Eflak-Boğdan 1833-1847, Bulgaristan 1844-1847.

kiye 1848-1918, XIII İstanbul Elçiliği 1848-1866, Elçilik ve Konsolosluk Arşivi (Gesandtschafts- und Konsulatarchiv 1617-1920) bölümlerinde ve Gazete Arşivi bölümünün 86, 87, 88. kutularında bulunmaktadır¹⁷.

Türkiye Bölümü: 1848-1918 arasını kapsar ve toplam 467 cilt ve kartondan oluşmaktadır¹⁸.

¹⁷ Benna, *a.g.e.*, s.77-79; 134-150.

¹⁸ 1-38 Protokol 1853-1918; 39-212 Havadisler, talimatlar, varia 1848-1918; 213-216 Couvents dedies 1855-1868; 217 Kont Leiningen'in misyonu 1853, 218 Viyana Konferansı 1853-1856; 219-221 Paris Konferansı 1856; 227-237 Türkiye varia 1875-1877; 238-244 Şarki Rumeli Komisyonu 1878-1881; 246-250 Bulgaristan Komisyonu 1878-1880; 251-253 Sırbistan Komisyonu 1878-1879; 254 Bulgaristan sınır düzenlemesi, planlar, 1878; 255 Muhtelif planlar 1878-1880; 256 Dosya I-V, 1876-1885, 256/1 Kilise Meselesi-Suriye 1876-1877, 256/2 Couvents dedies 1877-1885, 256/3 Türk sularında gemilerimizin yapacağı talim hakkında Bâb-ı 'Âli'nin Mütalaası 1879, 256/4 Trenk Bip Doda'nın tevkif ve tahliyesi 1879-1882, 256/5 A. Tevfik Efendi ve İngiliz misyoner Köhle'nin tevkifi 1879-1882; 257-259 Dosya VI/1-VI/2, Bâb-ı 'Âli ile Müzakereler: Bosna-Hersek'in İşgali 1878-1880; 260 Dosya VI/3, Sancak Yenipazar Hadiseleri 1879-1897; 261-262 Dosya VII, Türkiye'nin imtiyazsız memleketlerinde reformlar için danışma komisyonu 1879-1880; 263 Dosya VIII, Doyen meselesi ve Arnavutluk Birliği 1880-1883; 264 Dosya IX-XII, 1883-1888, 264/1 Bulgar vergi meselesi 1883-1888, 264/2 Prens ve Prensesin İstanbul Seyahati 1884, 264/3 İstanbul Büyükelçiler Konferansı 1885, 264/4 Crispi'nin finansal kontrol projesi 1887; 265 Dosya XIII, Arnavutluk meselesi 1892-1895; 266 Dosya XIII, 266/1 Arnavutluk meselesi 1892-1893, 266/2 Fransa ve İtalya'nın Katolikleri himaye meselesi 1888-1892; 267 Dosya XIV, Girit meselesi 1890; 268 Dosya XV, 1890-1891, 268/1 Rum patrikleri meselesi 1890-1891, 268/2 Bulgar kilisesi meselesi 1890; 269 Dosya XVI-XXI 1890-1894, 269/1 Çan meselesi-Üsküb 1891, 269/2 Karadağlıların Trieste'den Arnavutluk'a silah nakli hakkındaki şikayetleri 1891, 269/3 Arab topraklarında Yahudi yerleşimciler (Friedmann'ın projesi) 1890-1892, 269/4 Manastır'dan gelen Bulgar talebelerin Avusturya mesleki mekteplere alınmaları 1891-1892, 269/5 Doğu Ortodoks Taşlıca (Plevlje) Kilisesi hakkında, 269/6 Müslümanların Zumbi-Arnavutluk Katolik kilisesine karşı yaptıkları taşkımlar 1892; 270 Dosya XXII-XV, 1892-1900; 271-274 Dosya XXV Türkiye hakkında raporlar-ıdare, hukuk, istatistik 1895-1916; 275 Dosya XXVI Boğazlar meselesi 1877-1905; 276 Dosya XXVII, Athos Dağı Manastırları 1883-1918; 277-299 Dosya XXVIII Girit meselesi 1896-1915; 300 Dosya XXIX-XXX Demeter Zlato ve Arnavutluk 1896-1899; 301-306 Dosya XXX Arnavutluk 1897-1901; 307/2-311 Yunan kilisesi-Bosna 1898-1907; 312/2-315 Dosya XXXIV Türkiye'de Katolik ve Katolik müesseseleri üzerinde Avusturya'nın himaye hakkı 1902-1918; 316-343 Dosya XXXV Makedonya'da reformlar 1673-1909; 345-347 Dosya XXXVI Bosna-Türkiye demiryolu 1900-1912; 348-349 Dosya XXXVII Sancak Yenipazar Hadiseleri 1904-1908; 350 Dosya XXXVII-XXXVIII 1905-1913; 351-365 Dosya XXXIX Bosna-Hersek'in ilhaki hakkında müzakereler 1908-1909; 366-377/1 Dosya XL Türk-İtalyan savaşı 1910-1912; 378-381/1 Dosya XLII Doğu'daki Yahudi kolonileri ve bilhassa Filistin 1912-1918; 382-462 Dosya XLV Balkan Savaşı 1912-1913; 463-464/1 Dosya XLVII Ermeni meselesi 1913-1918; 464/5-465 Dosya LI Adalar üzerinde Türk-Yunan müzakereleri 1914; 466 Dosya LII Kapitülasyonların kaldırılması 1914-1918; 468 Dosya LIII-LVI, 1915-1918)

Bu fondaki belgelerden bazıları özellikle 19. yüzyıl Osmanlı şehirlerinin sosyo-ekonomik tarihine ciddi katkılar sunabilecek niteliktedir. Örnek olmak üzere 271, 272 ve 273 nolu kartonların içeriğini burada zikretmek faydalı olacaktır: 271'de Osmanlı borçları hakkında kapsamlı rapor (s.469-528); Konsolos Julius Pinter'in Girit üzerine monografisi (s. 532-632); Üsküp hakkında özellikle demografik hususları havi bir rapor (s.738-781); Üsküp hakkında idari-coğrafi hususlarla ilgili bir rapor (s.1381-1465); Edirne Vilayeti hakkında detaylı bir rapor (s. 1506-1545); Trabzon hakkında Osmanlı salnamelerine benzeyen bir rapor (ciltlenmiş defter halinde, toplam 328 sayfa); Suriye ve Kıbrıs'taki siyasi ve ekonomik vaziyet (s. 1277-1370); Adana Vilayetindeki siyasi ve ekonomik vaziyet (s. 1371-1379) hakkında bilgiler bulunmaktadır. 272'de Trabzon konsolosu tarafından Erzurum'un idari durumu, nüfusu, ulaşımı, iklimi, coğrafyası ve ticareti hakkında yazılan 464 sayfalık bir defter mevcuttur. Yine aynı kartonda Makedonya meselesi hakkında bir rapor (s. 50-65) ve Makedonya demografik haritaları; Bağdat konsolos raporu (s. 104-133); İzmir'le ilgili geniş bir rapor (s. 176-366) vardır. 273'te Kosova hakkında bir rapor, Edirne'nin demografik yapısı hakkında bir rapor, Yanya hakkında daktilo ile yazılmış bir rapor; Prizren, Kosova ve Yanya'nın nüfus verilerini içeren raporlar bulunmaktadır.

İstanbul Elçiliği: 1848-1866 arasındaki havadis ve talimatları kapsar ve 49 kartondur¹⁹.

Elçilik ve Konsolosluk Arşivi²⁰: Halep (1897-1913) 5 cilt, 4 karton; İskenderiye (1875-1918) 4 cilt, 5 karton; Beyrut (1842-1917) 67 cilt, 5 karton; Bingazi (1885-1915) 2 cilt, 2 karton; Yafa (1821-1917), 5 cilt, 32 karton; Kudüs (1843-1917), 182 fasikül ve İstanbul (1794-1918) 638 fasikülden oluşur.

Yukarıda zikrettiğimiz bu fonlar doğrudan Türkiye vesikalarını ihtiva etmekte olup Balkan ülkeleri ve Arap memleketleriyle ilgili fonlarda Osmanlı İmparatorluğu tarihi bakımından çok kıymetli vesikaların mevcut olduğunu ayrıca belirtmek gerekir. Arap memleketleriyle ilgili kayıtlar hakkında istifade edilmesi gereken önemli bir eser R. Benig-

¹⁹ 1-49 Havadisler, talimatlar 1848-1866.

²⁰ Benna, *a.g.e.*, s. 136-150.

ni'nin *Österreichische Botschaftsberichte über arabische Länder* (Viyana: Institut für Bibliotheksforschung, Dokumentations- u. Informationswesen, 1974) isimli çalışmasıdır.

Türkiye fonlarında başlıca Almanca, Latince, İtalyanca, Fransızca ve İngilizce vesikaların yanında Osmanlı Türkçesiyle yazılmış önemli miktarda vesika bulunmaktadır. Osmanlı vesikalarıyla ilgili daha detaylı bilgi sahibi olmak isteyenler Anna Hedwig Benna'nın bu çalışmada da istifade ettiğimiz "Haus-, Hof- und Staatsarchiv" başlıklı makalesi (s. 11-18) ve Ernst Dieter Petritsch'in *Regesten der osmanischen Dokumente im österreichischen Staatsarchiv* (Band I, -1480-1574-, Mitteilungen des Österreichischen Staatsarchivs Ergänzungsband 10/1, Viyana: Berger, 1991.) başlıklı eserine müracaat edebilirler. Osmanlı vesikalarından bir kısmı 19. yüzyılın ortalarından beri tercüme veya transkripsiyon-tercüme şeklinde bilim insanları tarafından yayınlanmaktadır. Bu bağlamda neşredilen başlıca eserler şunlardır:

Anton von Gévay, *Urkunden und Actenstücke zur Geschichte der Verhältnisse zwischen Österreich, Ungern und der Pforte im XVI. und XVII. Jahrhunderte*, (3 Cilt, Viyana, 1838-1842.)

Anton C. Schaedlinger, *Die Schreiben des Süleyman des Prächtigen an Karl V., Ferdinand I. und Maximilian II.*, Faksimile, Transkripsiyon ve Tercüme, (Viyana: Verlag ÖAW, 1983.)

Anton C. Schaedlinger, (Claudia Römer'in ortak çalışmasıyla), *Die Schreiben des Süleymans des Prächtigen an Vasallen, Militärbeamte, Beamte und Richter*, Faksimile, Transkripsiyon ve Tercüme, (Viyana: Verlag ÖAW, 1986.)

Gisela Procházka-Eisl ve Claudia Römer, *Osmanische Beamtenschreiben und Privatbriefe der Zeit Süleymans des Prächtigen aus dem Haus-, Hof- und Staatsarchiv zu Wien*, (Viyana: Verlag ÖAW, 2007.)

Saray ve Devlet Arşivi'yle ilgili olarak yukarıda değindiğimiz fonların yanında zikredilmesi gereken bir başka husus da bugün Başbakanlığın çatısı altında bulunan Saray ve Devlet Arşivi Kütüphanesi'dir. Bu bağlamda özellikle bu kütüphaneye *Şark Akademisi*'nin kütüphanesinden (akademinin arşiviyle birlikte) gelen yazmalar önemlidir. Saray ve Devlet Arşivi Kütüphanesi'nde dil, üslup, tarih, coğrafya, astronomi, matematik, psikoloji, silah teknolojisi, müzik, mantık, hukuk ve Hristiyan ve İslam teolojisi ile ilgili Farsça, Arapça ve Türkçe çok mühim yazmalar

bulunmaktadır²¹. Söz konusu yazmalarla ilgili olarak eski tarihli ama mühim bir eser olan Albrecht Krafft'ın *Die arabischen, persischen und türkischen Handschriften der orientalischen Akademie zu Wien*, (Viyana, 1842) başlıklı çalışmasına müracaat edilebilir.

Saray ve Devlet Arşivi'nde araştırma yapacaklar için bazı pratik bilgiler vermek icap ederse kısaca şunları söyleyebiliriz: Saray ve Devlet Arşivi, Viyana'nın merkezinde, Minoritenplatz 1 numarada, tarihî bir binada bulunmaktadır. Arşive ulaşım gerçekten çok kolaydır²². Arşiv'de çalışmak isteyen araştırmacılar, arşive kayıt yaptırmak ve kullanıcı kartı satın almak zorundadır. Haftalık kart beş iş günü, 10 Euro, aylık kart 20 iş günü, 21 Euro, bir yıllık kart 42 Euro'dur²³. Kayıt olunan gün sipariş verilebilir ve ertesi gün sipariş edilen vesikalara ulaşılır. Bir defada en fazla üç karton sipariş etme hakkı bulunmaktadır. Okuyucu salonunda dizüstü bilgisayarla çalışılabilir. Birçok arşivde olduğu gibi bu arşivde de sadece kurşun kalem kullanılmasına izin verilmektedir. İngiltere Milli Arşivleri'nin aksine fotoğraf makinesi kullanmak yasaktır. Bu yasak araştırmacıların işini bir hayli zorlaştırmakta ve bir anlamda onları belli bir süre Viyana'da ikamete mecbur etmektedir. Vesikaların fotokopisini çekirmek veya taratmak ise oldukça pahalıdır ve zaman almaktadır. Sipariş ettiğiniz vesikalar aşağı yukarı üç haftada elinize geçmektedir. Arşivin çalışma saatleri nispeten kısıtlıdır. Hizmet anlayışı İngiltere Milli Arşivleri'nin ve Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Devlet Arşivleri'nin hayli gerisindedir.

Belki tarihçiler için mesleğin bir cilvesi olarak görülebilecek ve meslektaşlar arasında hoş bir hatıra olarak anlatılabilecek bazı teknik ve bürokratik zorluklarına rağmen, siyasî, idarî, sosyal, ekonomik ve kültür tarihimiz açısından vazgeçilmez önemdeki bu arşivden daha fazla istifade etmemiz gerektiği açıktır.

²¹ Benna, *a.g.e.*, s. 23.

²² Arşive ulaşım vs bilgiler için Avusturya Arşivleri'nin web sitesine bakılabilir: <http://www.oesta.gv.at/>

²³ 2010 yılı ücretleridir.

KAYNAKÇA

- Benna, A. H., "Haus-, Hof- und Staatsarchiv", *Quellen zur Geschichte Afrikas, Asiens und Ozeaniens im Österreichischen Staatsarchiv bis 1918 içinde* (Bearb: A. H. Benna), Münih: K.G. Saur 1986.
- Bittner, L., *Gesamtinventar des Wiener Haus-, Hof- und Staatsarchivs*, I, Viyana: Holzhausen, 1936.
- Grill, H., "Die ältesten Turcica des Haus-, Hof- und Staatsarchivs", *Mitteilungen des Österreichischen Staatsarchivs*, 3. Band, 1950.
- Krafft A. *Die arabischen, persischen und türkischen Handschriften der orientalischen Akademie zu Wien*, Viyana, 1842.
- Petritsch E. D. *Regesten der osmanischen Dokumente im österreichischen Staatsarchiv Band I, -1480-1574-*, Mitteilungen des Österreichischen Staatsarchivs Ergänzungsband 10/1, Viyana: Berger, 1991.
- Wentke S., "Hammer-Purgstall als Homo Politicus im Spiegel seiner "Erinnerungen aus meinem Leben": <http://hammer-purgstall.at/>
- Wolf, G., *Geschichte der k. k. Archive in Wien*, Viyana: Braumüller, 1871.
- <http://www.oesta.gv.at/>